CHERNIVTSI
LAW SCHOOL

ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА

Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича
юридичний факультет
Кафедра теорії права та прав людини

«ЗАТВЕРДЖУЮ»
Декан юридичного факультету
проф. Віталій ГОРДЄЄВ
28 серпня 2026 року

РОБОЧА ПРОГРАМА
навчальної дисципліни
ЗАХИСТ ПРАВА НА ЖИТТЯ

вибіркова

Освітньо-професійна програма Право
Спеціальність D 8 Право
Галузь знань D Бізнес, адміністрування та право
Рівень вищої освіти другий (магістерський)
юридичний факультет
Мова навчання українська

Чернівці 2026 рік

Робоча програма навчальної дисципліни «Захист права на життя», складена відповідно до вимог Освітньо-професійної програми «Право» підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти за спеціальністю D 8 Право галузі знань D Бізнес, адміністрування та право.

Розробник:
Бунчук Оксана Борисівна, доцент кафедри теорії права та прав людини, кандидат юридичних наук.

Викладач, що забезпечує читання даної навчальної дисципліни:
Бунчук Оксана Борисівна, доцент кафедри теорії права та прав людини, кандидат юридичних наук.

Затверджено на засіданні кафедри теорії права та прав людини

Протокол № 1 від «28» серпня 2026 року

Завідувач кафедри теорії права та прав людини _____ **д.ю.н., проф. Наталія ГУРАЛЕНКО**

Схвалено науково-методичною комісією юридичного факультету

Протокол № 1 від «28» серпня 2026 року

Голова науково-методичної комісії _____ **PhD, ас. Лаура БЗОВА**

Метою навчальної дисципліни є формування гуманістичного світогляду нового покоління правників, ознайомлення студентів з основами теорії та практики національного та міжнародного захисту права на життя, підставами, умовами та порядком звернення до ЄСПЛ щодо порушення ст.2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, функціонуванням національної та європейської регіональної системи захисту права на життя, та виконанням рішень ЄСПЛ щодо захисту права на життя в Україні. Навчальна дисципліна «Захист права на життя» займає належне місце в структурі професійної підготовки майбутніх фахівців. Вона сприяє формуванню наукового світогляду студентів-правників, сприяє підвищенню рівня культури прав людини у студентів-правників, формує у студентів уміння самостійно аналізувати та критично оцінювати юридичну практику з позицій застосування головних тенденцій захисту права на життя.

Пререквізити. Для підвищення ефективності засвоєння курсу «Захист права на життя» студент має вивчити такі дисципліни, як «Права людини», «Теорія права», «Цивільне право». «Кримінальне право», «Адміністративне право», «Міжнародний захист прав людини» та ін.

Результати навчання:

Визначений робочою програмою перелік компетентностей, що закріплені в Освітній професійній програмі підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти за спеціальністю D 8 Право, галузі знань D Бізнес, адміністрування та право, їх логічна послідовність здатні забезпечити здобуття студентами теоретичних знань, умінь, навичок, достатніх для продукування нових ідей, вирішення комплексних проблем у сфері професійної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, творчого підходу та пошуку альтернативних рішень.

В результаті вивчення навчальної дисципліни «**Захист права на життя**» **студент буде знати та розуміти**:

- поняття, природу, сутність та зміст права на життя;
- виникнення та еволюцію права на життя;
- нормативне закріплення права на життя на національному та міжнародному рівнях;
- зобов'язання держав щодо права на життя;
- можливості правомірних обмежень права на життя;
- захист права на життя та заборона смертної кари;
- роль та функції основних інституційних складових та механізмів діяльності ЄСПЛ, як найдієвішого механізму міжнародного захисту права на життя;
- порядок та процедуру захисту права на життя;
- взаємозв'язок права на життя з соматичними правами людини;
- правову природу рішень ЄСПЛ щодо захисту права на життя;
- порядок виконання рішень ЄСПЛ про порушення ст.2 Конвенції в Україні;
- особливості та специфікузахисту права на життя в Україні.

Студент буде вміти:

- формулювати необхідні положення, узагальнення, оцінки, висновки та практичні рекомендації під час аналізу ходу та результатів застосування захисту права на життя на практиці;
- захищати за допомогою вивченого матеріалу суб'єктів правовідносин, передусім права та основоположні свободи людини;
- застосовувати набуті знання щодо захисту права на життя у повсякденній практичній професійній діяльності;
- використовувати базові юридичні конструкції прав людини та основоположних свобод, що містяться у Європейській Конвенції;
- застосовувати прецедентну практику ЄСПЛ у сфері тлумачення ст. 2 Європейської Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Після вивчення навчальної дисципліни «Захист права на життя» студент володітиме наступними компетенціями, що закріплені в Освітній програмі підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти за спеціальністю D 8 Право, галузі знань D Бізнес, адміністрування та право:

Загальні компетентності:

ЗК 1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу.
ЗК 2. Здатність проведення досліджень на відповідному рівні.
ЗК 3. Здатність до пошуку, оброблення та аналізу інформації з різних джерел, в тому числі іноземних.
ЗК 4. Здатність до адаптації та дії в новій ситуації.
ЗК 6. Здатність генерувати нові ідеї (креативність).
ЗК 7. Здатність приймати обґрунтовані рішення.
ЗК 8. Здатність спілкуватися з представниками інших професійних груп різного рівня (з експертами з інших галузей знань/видів економічної діяльності).
ЗК 9. Здатність працювати в міжнародному контексті.
ЗК 11. Здатність діяти на основі етичних міркувань (мотивів), соціально відповідально та свідомо.
ЗК 12. Здатність цінувати та поважати різноманіття та полі культурності.
ЗК 13. Здатність використовувати інформаційні та комунікаційні технології.
ЗК 14. Здатність застосовувати знання у практичних ситуаціях.

Спеціальні компетентності:

СК 1. Здатність застосовувати принципи верховенства права для розв'язання складних задач і проблем, у тому числі, у ситуаціях правової невизначеності.
СК 2. Здатність аналізувати та оцінювати вплив правової системи Європейського Союзу на правову систему України.
СК 3. Здатність аналізувати та оцінювати вплив Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод, а також практики Європейського суду з прав людини на розвиток правової системи та правозастосування в Україні.
СК 4. Здатність оцінювати взаємодію міжнародного права та міжнародних правових систем з правовою системою України.
СК 5. Здатність використовувати сучасні правові доктрини та принципи у правотворчості та в процесі застосовування інститутів публічного і приватного права, а також кримінальної юстиції.
СК 6. Здатність обґрунтовувати та мотивувати правові рішення, давати розгорнуту юридичну аргументацію.
СК 7. Здатність застосовувати знання та розуміння основних засад (принципів) та процедур судочинства в Україні.
СК 9. Здатність застосовувати міждисциплінарний підхід в оцінці правових явищ та правозастосовній діяльності.
СК 10. Здатність ухвалювати рішення у ситуаціях, що вимагають системного, логічного та функціонального тлумачення норм права, а також знання практики їх застосування.
СК 11. Здатність критично оцінювати ефективність представництва і захисту прав, свобод та інтересів клієнтів.
СК 12. Здатність утверджувати етичні стандарти правничої діяльності, стандарти професійної незалежності та відповідальності правника.
СК 13. Здатність доносити до фахівців і нефахівців у сфері права інформацію, ідеї, зміст проблем та характер оптимальних рішень з належною аргументацією.

Програмні результати навчання:

ПРН 1. Оцінювати природу та характер суспільних процесів і явищ, і виявляти розуміння меж та механізмів їх правового регулювання.

ПРН 3. Проводити збір та інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел, включаючи наукову та професійну літературу, бази даних, цифрові, статистичні, тестові та інші, та перевіряти їх на достовірність, використовуючи сучасні методи дослідження.

ПРН 4. Здійснювати презентацію свого дослідження з правової теми, застосовуючи першоджерела та прийоми правової інтерпретації складних комплексних проблем, що постають з цього дослідження, аргументувати висновки.

ПРН 6. Обґрунтовано формулювати свою правову позицію, вміти опонувати, оцінювати докази та наводити переконливі аргументи.

ПРН 7. Дискутувати зі складних правових проблем, пропонувати й обгрунтувати варіанти їх розв'язання.

ПРН 8. Оцінювати достовірність інформації та надійність джерел, ефективно опрацьовувати та використовувати інформацію для проведення наукових досліджень та практичної діяльності.

ПРН 9. Генерувати нові ідеї та використовувати сучасні технології у наданні правничих послуг.

ПРН 12. Проводити порівняльно-правовий аналіз окремих інститутів права різних правових систем, враховуючи взаємозв'язок правової системи України з правовою системою Європейського Союзу.

ПРН 13. Аналізувати та оцінювати практику застосування окремих правових інститутів.

ПРН 14. Обґрунтовувати правову позицію на різних стадіях правозастосування.

ПРН 15. Мати практичні навички розв'язання проблем, пов'язаних з реалізацією процесуальних функцій суб'єктів правозастосування.

Визначений робочою програмою перелік компетентностей, що закріплені в Освітній програмі підготовки здобувачів другого рівня вищої освіти за спеціальністю D 8 Право, галузі знань D Бізнес, адміністрування та право, їх логічна послідовність здатні забезпечити здобуття студентами-магістрами теоретичних знань, умінь, навичок, достатніх для вирішення комплексних проблем в юридичній практиці. Їх зміст також вказує на здатність забезпечити належну підготовку висококваліфікованих, конкурентоспроможних, інтегрованих у європейський і світовий освітньо-науковий простір фахівців у галузі права, спроможних вирішувати комплексні проблеми у сфері професійної діяльності, виробляти нові теоретичні та прикладні ідеї, приймати відповідні організаційні та управлінські рішення.

Опис змісту робочої програми навчальної дисципліни

Загальна інформація

Форма навчання	Рік з підготовки	Семестр	Кількість		Кількість годин						Вид підсумкового контролю
			кредитів	годин	лекції	практичні	семінарські	лабораторні	самостійна робота	індивідуальні завдання	
Денна	1-й	2	3,0	90	14	14	-	-	62	-	Залік
Заочна	1-й	2	3,0	90	4	4	-	-	82	-	Залік

Структура змісту навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем навчальних занять	Кількість годин											
	денна форма						Заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		лл	П	лаб.	інд.	с.р.		л	пп	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Змістовний модуль 1. Загальна характеристика права на життя												
Тема 1. Поняття, природа та зміст права на життя.	12	2	2			8	12	1	1			10
Тема 2. Нормативне закріплення права на життя.	9	1	1			7	11	1				10
Тема 3. Зобов'язання держав щодо права на життя.	11	1	1			9	11					11
Тема 4. Захист права на життя та заборона смертної кари.	12	2	2			8	11		1			10
Разом за ЗМ 1	44	**6**	**6**			**32**	**45**	**2**	**2**			**41**
Змістовний модуль 2. Національна практика та міжнародний досвід захисту права на життя												
Тема 5. Правомірне обмеження права на життя.	11	2	2			7	14	3	1			10
Тема 6. Право на життя та соматичні права людини.	12	2	2			8	11					11
Тема 7. Особливості захисту права на життя в Україні та світі.	11	2	2			7	11		1			10
Тема 8. Практика ЄСПЛ щодо захисту права на життя.	12	2	2			8	12	2				10
Разом за ЗМ 2	46	**8**	**8**			**30**	**45**	**2**	**2**			**41**
Усього годин	**90**	**14**	**14**			**62**	**90**	**4**	**4**			**82**

Тематика лекційних занять з переліком питань

№	Назва теми з основними питаннями
Тема 1.	**Поняття, природа та зміст права на життя.** **Питання:** 1. Природно-правове підґрунтя виникнення права на життя. 2. Поняття й основні ознаки права на життя. 3. Обсяг та складові права на життя.
Тема 2.	**Нормативне закріплення права на життя.** **Питання:** 1. Особливості юридичного закріплення права на життя в нормативно-правових документах XVIII – XIX століть. 2. Право на життя в універсальних міжнародних документах. 3. Право на життя в регіональних міжнародних документах.

Тема 3.	**Зобов'язання держав щодо права на життя.** **Питання:** 1. Особливості зобов'язань держави щодо права на життя. 2. Характеристика позитивних обов'язків держави. 3. Специфіка негативних обов'язків держави. 4. Позитивні обов'язки держави у разі техногенних катастроф та небезпечної діяльності.
Тема 4.	**Захист права на життя та заборона смертної кари.** **Питання:** 1. Співвідношення змісту права на життя та смертної кари. 2. Право на життя та смертна кара: підходи ЄСПЛ та Конституційного Суду України. 3. Заборона смертної кари та принцип невислання. 4. Винятки із правил щодо заборони позбавлення життя.
Тема 5.	**Правомірне обмеження права на життя.** **Питання:** 1. Обставини, за яких позбавлення життя визнається правомірним. 2. Визначення пропорційності застосування сили, що спричинило позбавлення життя. 3. Захист будь-якої особи від незаконного насильства.
Тема 6.	**Право на життя та соматичні права людини.** **Питання:** 1. Репродуктивні права людини в міжнародному й національному праві: поняття та види. 2. Штучне запліднення (in vitro), дослідження в галузі ембріології та статус ембріона. 3. Міжнародно-правові й національно-правові аспекти клонування людини. 4. Теорія і практика легалізації права на штучне переривання вагітності і право на життя. 5. Вирішення проблеми застосування евтаназії в міжнародному й національному праві.
Тема 7.	**Особливості захисту права на життя в Україні та світі.** **Питання:** 1. Головні риси захисту права на життя в Україні. 2. Захист права на життя в рамках Ради Європи. 3. Міжамериканська і Африканська системи захисту права на життя.
Тема 8.	**Практика ЄСПЛ щодо захисту права на життя.** **Питання:** 1. Право на життя відповідно до ст.2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. 2. Статистика Європейського суду з прав людини по розгляду справ за ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. 3. Актуальні рішення ЄСПЛ щодо України.

Тематика практичних занять з переліком питань

№	**Назва теми (завдання/питання)**

1	**Поняття, природа та зміст права на життя.** **Питання:** Природно-правове підґрунтя виникнення права на життя. Поняття й основні ознаки права на життя. Обсяг та складові права на життя. Філософсько-правові підходи до розуміння життя (природно-правова та позитивістська концепції). Момент виникнення права на життя (проблема статусу ембріона). Юридичний зміст права на життя: право на збереження життя, право на захист від протиправних посягань, право на розпорядження життям. **Завдання:** 1. **Дискусійне питання.** Проаналізуйте концепцію «якості життя» (quality of life) у порівнянні з «абсолютною цінністю життя» (sanctity of life). В яких випадках правова система змушена обирати між цими концепціями? 2. **Кейс.** Жінка на 24-му тижні вагітності вирішує перервати її за власним бажанням. Визначте, з якого моменту право на життя починає захищатися міжнародними стандартами (наприклад, за практикою ЄСПЛ) та чи порушує аборт права плоду. 3. **Напишіть есе** на тему: «Право розпоряджатися власним життям: чи включає воно право на смерть?». 4. **Термінологічна вправа**. Складіть порівняльну таблицю природного та позитивного підходів до визначення природи права на життя, зазначивши їхні плюси та мінуси.
2	**Нормативне закріплення права на життя.** **Питання:** Особливості юридичного закріплення права на життя в нормативно-правових документах XVIII – XIX століть. Право на життя в універсальних міжнародних документах. Право на життя в регіональних міжнародних документах. Міжнародні стандарти: Загальна декларація прав людини (ст. 3), Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (ст. 6), Європейська конвенція з прав людини (ст. 2). Національне законодавство: Конституція України (ст. 27), Цивільний та Кримінальний кодекси України. **Завдання:** 1. **Порівняльний аналіз.** Порівняйте формулювання ст. 6 Міжнародного пакту про громадянські та політичні права та ст. 2 Європейської конвенції з прав людини. Яке з них містить більш детальний перелік винятків і чому? 2. **Робота з Конституцією.** Проаналізуйте статтю 27 Конституції України. Які обов'язки людини та держави безпосередньо випливають із її тексту? 3. **Юридична кваліфікація.** Знайдіть у Кримінальному кодексі України 3 статті (крім умисного вбивства), де життя людини виступає основним або додатковим об'єктом злочину, та обґрунтуйте свій вибір. 4. **Задача.** Дослідіть, як Американська конвенція про права людини регулює питання захисту життя «з моменту зачаття» на відміну від Європейської конвенції.
.3	**Зобов'язання держав щодо права на життя.** **Питання:** Особливості зобов’язань держави щодо права на життя. Характеристика позитивних обов’язків держави. Специфіка негативних обов’язків держави. Позитивні обов’язки держави у разі техногенних катастроф та небезпечної діяльності. **Завдання:** 1. **Моделювання ситуації.** У в'язниці сталася сутичка між ув'язненими, внаслідок якої один із них загинув. Які саме позитивні зобов'язання (матеріа-

	льні чи процесуальні) порушила держава в особі адміністрації установи? 2. **Критерий ефективності розслідування.** Сформулюйте 5 обов'язкових ознак «ефективного розслідування» смерті особи правоохоронними органами згідно зі стандартами Ради Європи. 3. **Аналіз кейсу.** Мешканці екологічно небезпечного регіону звернулися до суду через критичне забруднення повітря заводом, що призвело до зростання смертності. Чи відповідає держава за ст. 2 ЄКПЛ у цьому випадку, якщо завод приватний? 4. **Розбір інциденту.** Під час затримання озброєного злочинця поліцейський застосував зброю на ураження. Опишіть алгоритм дій держави для доведення того, що її негативне зобов'язання не було порушене.
4	**Захист права на життя та заборона смертної кари.** **Питання:** Співвідношення змісту права на життя та смертної кари. Еволюція скасування смертної кари у світі. Протоколи № 6 та № 13 до ЄКПЛ. Другий факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські та політичні права. Мораторій та повне скасування смертної кари в Україні: рішення Конституційного Суду України 1999 року. Право на життя та смертна кара: підходи ЄСПЛ та Конституційного Суду України. Заборона смертної кари та принцип невислання. Винятки із правил щодо заборони позбавлення життя. **Завдання:** 1. **Історико-правовий аналіз.** Дослідіть передумови прийняття Рішення Конституційного Суду України від 29 грудня 1999 року № 11-рп/99 щодо смертної кари. Які юридичні аргументи використав суд? 2. **Порівняння міжнародних актів.** Поясніть різницю між Протоколом № 6 та Протоколом № 13 до ЄКПЛ щодо застосування смертної кари під час війни або неминучої загрози війни. 3. **Дебати.** Підготуйте тези для дебатів на тему: «Чи виправдане відновлення смертної кари за найтяжчі воєнні злочини в умовах воєнного стану?». Сформулюйте аргументи «за» і «проти» з погляду міжнародного права. 4. **Аналіз екстрадиції.** Держава А просить державу Б (член Ради Європи) видати злочинця, якому на батьківщині загрожує смертна кара. Як має вчинити держава Б, щоб не порушити міжнародні зобов'язання?
5	**Правомірне обмеження права на життя.** **Питання:** Обставини, за яких позбавлення життя визнається правомірним. Визначення пропорційності застосування сили, що спричинило позбавлення життя. Захист будь-якої особи від незаконного насильства. Винятки, передбачені п. 2 ст. 2 ЄКПЛ: захист будь-якої особи від незаконного насильства; здійснення законного арешту або запобігання втечі особи, яку законно тримають під вартою; придушення бунту або заколоту. Поняття «абсолютно необхідної сили». Правомірне позбавлення життя в умовах збройного конфлікту. Інститут необхідної оборони та крайньої необхідності. **Завдання:** 1. **Оцінка пропорційності.** Поліція застосувала вогнепальну зброю проти беззбройного водія, який ігнорував вимогу зупинитися і намагався втекти на авто. Чи є це застосування сили «абсолютно необхідним» відповідно до ст. 2 ЄКПЛ? Обґрунтуйте. 2. **Порівняльний аналіз галузей права.** Поясніть, чим відрізняється підхід до легітимного позбавлення життя комбатанта супротивника під час збройного конфлікту за Міжнародним гуманітарним правом від правил застосу-

	вання сили поліцією у мирний час за Міжнародним правом прав людини. 3. **Кейс.** Під час придушення бунту у в'язниці спецпризначенці використали спецзасоби, що призвело до смерті трьох в'язнів. Опишіть критерії, за якими суд оцінюватиме правомірність дій правоохоронців. 4. **Задача на необхідну оборону.** Громадянин К. захищав свій будинок від нічного грабіжника, який погрожував йому ножем, і завдав нападнику смертельного поранення. Сформулюйте межі правомірності кримінально-правової необхідної оборони в контексті права на життя.
6	**Право на життя та соматичні права людини.** **Питання:** Репродуктивні права людини в міжнародному й національному праві: поняття та види. Штучне запліднення (in vitro), дослідження в галузі ембріології та статус ембріона. Міжнародно-правові й національно-правові аспекти клонування людини. Теорія і практика легалізації права на штучне переривання вагітності і право на життя. Репродуктивні технології (суррогатне материнство). Вирішення проблеми застосування евтаназії в міжнародному й національному праві. Право на розпорядження власним тілом. Правові аспекти трансплантації органів (презумпція згоди vs презумпція незгоди). Смерть мозку як юридичний критерій припинення життя. **Завдання:** 1. **Аналіз законодавства щодо трансплантації.** Проаналізуйте чинне законодавство України у сфері трансплантації. Яка презумпція згоди (згоди чи незгоди) діє в Україні та як вона балансує право на життя пацієнта та права донора? 2. **Міжнародний прецедент.** Розгляньте правовий досвід країн, де дозволена активна евтаназія (наприклад, Бельгія чи Нідерланди). Які юридичні запобіжники встановлено, щоб запобігти зловживанням і свавільному позбавленню життя? 3. **Конфлікт інтересів.** Опишіть юридичний конфлікт між правом пацієнта (наприклад, члена релігійної громади «Свідки Єгови») на відмову від життєво необхідного переливання крові та обов’язком лікаря рятувати життя. 4. **Кейс про сурогатне материнство.** Біологічні батьки відмовилися від дитини, народженої сурогатною матір'ю, через виявлену інвалідність плоду на пізньому терміні. Сурогатна матір вимагає збереження життя дитини. Хто має право приймати рішення в контексті захисту майбутнього життя особи?
7	**Особливості захисту права на життя в Україні та світі.** **Питання:** Головні риси захисту права на життя в Україні. Захист права на життя в рамках Ради Європи. Міжамериканська і Африканська системи захисту права на життя. Захист права на життя в умовах воєнного стану та збройної агресії проти України. Проблеми документування воєнних злочинів. Специфіка захисту прав цивільного населення та військовополонених. Глобальні виклики: бідність, пандемії, кліматичні зміни як загрози праву на життя у світі. **Завдання:** 1. **Документування злочинів.** Розробіть пам'ятку або покроковий алгоритм для неурядових організацій щодо фіксації фактів порушення права на життя цивільних осіб внаслідок ракетних ударів для подальшого передання матеріалів до Міжнародного кримінального суду. 2. **Правовий статус.** Проаналізуйте, які додаткові заходи захисту права на життя гарантує Третя Женевська конвенція для військовополонених у порі-

	внянні з цивільними особами під час окупації. 3. **Аналітичний звіт.** На основі відкритих звітів ООН підготуйте короткий аналіз того, як зміна клімату (наприклад, засуха або затоплення територій) створює пряму загрозу праву на життя населення країн Глобального Півдня. 4. **Робота з обмеженнями прав.** Обґрунтуйте, чому згідно зі ст. 64 Конституції України право на життя не може бути обмежене навіть в умовах воєнного або надзвичайного стану.
8	**Практика ЄСПЛ щодо захисту права на життя.** **Питання:** Право на життя відповідно до ст.2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Статистика Європейського суду з прав людини по розгляду справ за ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод. Ключові прецеденти Європейського суду з прав людини. Справи проти України (*Гонгадзе проти України*, *Шевченко проти України* та ін.). Справи щодо застосування сили (*Макканн та інші проти Велікобританії*). Справи щодо позитивних зобов'язань (*Осман проти Велікобританії*). Справи про евтаназію (*Претті проти Велікобританії*). **Завдання:** 1. **Робота з прецедентом**. Ознайомтеся зі справою *McCann and Others v. the United Kingdom*. Визначте, чому Суд визнав порушення статті 2 Конвенції, незважаючи на те, що солдати щиро вірили в наявність бомби у терористів IPA. 2. **Тест Османа.** Поясніть, що таке «тест Османа» (на основі справи *Osman v. the United Kingdom*). В яких випадках на державу покладається відповідальність за те, що вона не запобігла вбивству особи приватними особами? 3. **Аналіз українського кейсу.** Проаналізуйте справу *Гонгадзе проти України*. Які саме аспекти позитивних зобов'язань (матеріальних та процесуальних) держави було визнано порушеними? 4. **Компіляція рішень.** Складіть добірку з 3 рішень ЄСПЛ останніх років, що стосуються ненадання належної медичної допомоги у місцях позбавлення волі, яка призвела до смерті ув’язненого. Напишіть короткі висновки (ratio decidendi) до кожного.

Завдання для самостійної робота студентів

№	Назва теми (завдання)	Кількість годин д.ф.н.	Кількість годин з.ф.н.
1	**Поняття, природа та зміст права на життя.** **Завдання:** 1. У чому полягає світоглядна та юридична різниця між розумінням життя як «біологічного існування» та як «соціального буття» особи? 2. Як доктрина природного права пояснює невідчужуваність права на життя, і як позитивізм розв'язує питання меж його законодавчого регулювання? 3. На основі яких критеріїв у світовій практиці розмежовують поняття «право на життя» та «право на гідне життя»?	8	10

	4. Які правові наслідки має визнання або невизнання ембріона суб'єктом права на життя на національному рівні? 5. Чи можна вважати самогубство чи спробу суїциду реалізацією права людини на розпорядження власною долею з юридичного погляду? 6. Як співвідносяться між собою поняття «втрата права на життя» та «правомірне позбавлення життя»?		
2	**Нормативне закріплення права на життя.** **Завдання:** 1. Чому стаття 2 Європейської конвенції з прав людини вважається однією з найбільш суворо сформульованих статей цього документа? 2. Які текстуальні та змістовні відмінності існують між формулюванням права на життя в Загальній декларації прав людини та Міжнародному пакті про громадянські та політичні права? 3. Як у статті 27 Конституції України відображено баланс між обов'язком держави захищати життя та правом громадянина на самозахист? 4. Яким чином норми Цивільного кодексу України (зокрема, щодо захисту особистих немайнових прав) доповнюють конституційні гарантії права на життя? 5. У чому полягає специфіка кримінально-правової охорони права на життя порівняно з конституційно-правовою охороною? 6. Які міжнародні регіональні угоди (поза межами Ради Європи) містять найбільш прогресивні або, навпаки, консервативні підходи до закріплення права на життя?	7	10
3.	**Зобов'язання держав щодо права на життя.** **Завдання:** 1. У чому полягає принципова різниця між негативними та позитивними обов'язками держави у контексті захисту права на життя? 2. Які критерії використовує суд для визначення того, чи знала (або повинна була знати) держава про реальну загрозу життю особи від третіх осіб? 3. Які саме позитивні матеріальні зобов'язання покладаються на державу у сфері охорони праці, промислової безпеки та екологічного моніторингу? 4. Чому процесуальний обов'язок щодо розслідування смерті особи вважається самостійним зобов'язанням держави, незалеж-	9	11

	ним від того, чи причетні до смерті агенти держави? 5. Що означає вимога «публічного контролю» та «залучення близьких родичів» під час проведення ефективного розслідування за стандартами Ради Європи? 6. Яку відповідальність несе держава, якщо особа гине внаслідок стихійного лиха, про загрозу якого органи влади знали, але не попередили населення?		
4	**Захист права на життя та заборона смертної кари.** **Завдання:** 1. Які політико-правові чинники вплинули на тривалу еволюцію європейських країн на шляху до повної заборони смертної кари? 2. Чому прийняття Протоколу № 13 до ЄКПЛ вважається остаточною точкою неповернення у питанні застосування смертної кари країнами Ради Європи? 3. Яку роль відіграв Конституційний Суд України у процесі скасування смертної кари, і які норми Конституції лягли в основу його історичного рішення 1999 року? 4. Як у міжнародному праві трактується поняття «синдром очікування смертної кари», і чому воно прирівнюється до катування? 5. Чи існують у сучасному міжнародному праві легітимні механізми тимчасового відновлення смертної кари державою в умовах воєнного стану? 6. Як концепція «права на справедливий суд» співвідноситься із незворотністю виконання смертного вироку у разі судової помилки?	8	10
5	**Правомірне обмеження права на життя.** **Завдання:** 1. Що означає стандарт «абсолютно необхідної сили» у контексті застосування вогнепальної зброї представниками правоохоронних органів? 2. Які межі правомірності придушення бунту або заколоту встановлює стаття 2 ЄКПЛ, щоб дії силових структур не перетворилися на свавілля? 3. Як співвідносяться норми Міжнародного гуманітарного права (МГП) та Міжнародного права прав людини (МППЛ) під час оцінки правомірності загибелі комбатантів та цивільних осіб у зоні бойових дій? 4. За яких умов заподіяння смерті нападнику в стані необхідної оборони за законодавством України повністю виключає кримінальну відповідальність?	7	10

	5. Які вимоги висуває міжнародне право до планування та контролю за проведенням спеціальних антитерористичних операцій з метою мінімізації людських втрат? 6. Що таке «супутня шкода» (collateral damage) у міжнародному гуманітарному праві, і які існують критерії її пропорційності?		
6	**Право на життя та соматичні права людини.** **Завдання:** 1. Чому питання легалізації евтаназії викликає гострі юридичні та етичні дискусії, і де проходить межа між пасивною евтаназією та відмовою від медичного лікування? 2. Як модель «презумпції згоди» при посмертному донорстві органів корелюється із повагою до права особи на розпорядження власним тілом після смерті? 3. У чому полягає юридичний конфлікт між правом майбутньої дитини на життя та репродуктивними правами жінки під час штучного переривання вагітності? 4. Які правові ризики для права на життя та особистої свободи несе відсутність чіткого законодавчого регулювання сурогатного материнства? 5. Чому констатація «смерті мозку» стала загальноприйнятим юридичним і медичним критерієм фіксації смерті людини замість зупинки серця? 6. Чи має право держава примусово здійснювати медичні процедури (наприклад, вакцинацію або примусове годування під час голодування у в'язниці) заради збереження життя особи всупереч її волі?	8	11
7	**Особливості захисту права на життя в Україні та світі.** **Завдання:** 1. Як збройна агресія проти України змінила підходи до фіксації та кваліфікації масових порушень права на життя на національному та міжнародному рівнях? 2. Які існують юридичні механізми захисту права на життя цивільного населення на тимчасово окупованих територіях згідно з Четвертою Женевською конвенцією? 3. З якими головними викликами стикається Україна при розслідуванні воєнних злочинів, пов'язаних із навмисним убивством військовополонених? 4. Чому бідність, системний голод та відсутність доступу до базової медицини у країнах, що розвиваються, розглядаються ООН	7	10

	як глобальне порушення права на життя? 5. Як стаття 64 Конституції України захищає право на життя від спроб його обмеження під час дії правового режиму воєнного стану? 6. Яким чином транснаціональні екологічні катастрофи та зміна клімату впливають на обсяг позитивних зобов'язань сучасних держав щодо захисту життя свого населення?		
8	**Практика ЄСПЛ щодо захисту права на життя. Завдання:** 1. Яке значення має прецедентна практика ЄСПЛ для реформування системи кримінальної юстиції та правил застосування зброї поліцією в Україні? 2. На основі яких ключових справ ЄСПЛ сформував доктрину процесуального обов'язку держави щодо проведення незалежного розслідування? 3. Як у рішенні по справі *Pretty v. the United Kingdom* ЄСПЛ аргументував відсутність у статті 2 Конвенції негативного аспекту — тобто «права на смерть»? 4. Які системні проблеми у правоохоронній та судовій системах України були викриті ЄСПЛ у серії справ, пов'язаних із загибеллю осіб у СІЗО та ізоляторах тимчасового тримання? 5. Яким чином рішення у справі *McCann and Others v. the United Kingdom* вплинуло на стандарти підготовки та проведення антитерористичних операцій у Європі? 6. Як ЄСПЛ оцінює межі «свободи розсуду держави» (margin of appreciation) при розгляді справ, що стосуються початку захисту життя ненародженої дитини?	8	10

Критерії оцінювання самостійної роботи студентів

Критерії оцінювання самостійної роботи передбачають перевірку повноти, самостійності та якості опрацювання матеріалу (підготовка презентацій і доповідей, вирішення казусів і кейсів, ведення опорних конспектів лекцій, складання словників термінів, есе, дайджестів, конспектів першоджерел тощо): 2 бали отримують студенти, які в повному обсязі творчо опрацювали всі питання теми, вільно володіють матеріалом, вміють виокремлювати основні положення з різних джерел, структурно їх об'єднувати, аналізувати та формулювати обґрунтовані узагальнюючі висновки; 1 бал нараховується за часткове опрацювання, відсутність глибокого аналізу чи узагальнень, а також за неповне або поверхневе виконання завдань.

Методи навчання

Навчання та викладання дисципліни побудовано на компетентісному і студентоцентричному підходах, принципах академічної свободи і академічної доброчесності. Базується на інтерактивному навчанні практичного спрямування у формах лекцій (лекція-диспут, консультація, дискусія, лекція-презентація), практичних занять (робота з вітчизняними та

міжнародними нормативними актами, текстами-першоджерелами, з навчально-методичною науковою літературою, аналізом рішень ЄСПЛ), самостійної та індивідуальної роботи студентів, вирішення кейсів, індивідуального підходу до кожного студента.

Система контролю та оцінювання

Методи контролю

Основними методами контролю є усне та бліц-опитування, письмові самостійні роботи (есе, реферати, тематичні глосарії), виконання практичних індивідуальних і групових завдань, підготовка та захист схем і таблиць, розв'язання кейсів і задач-казусів, тестування (зокрема на платформі MOODLE), а також взаємоконтроль у парах чи малих групах і самоконтроль.

Форми контролю

Основними формами є поточний контроль, який здійснюється безпосередньо на навчальних заняттях за різними видами аудиторних та самостійних завдань і становить 50 % від підсумкової оцінки (до 50 балів), підсумковий контроль у формі заліку, що включає виконання 20 тестових завдань, відповідь на одне теоретичне питання та розв'язання практичного завдання (ще 50 % / до 50 балів), а також додаткова форма у вигляді зарахування результатів неформальної освіти за відповідні онлайн-курси на платформі Ради Європи HELP.

Навчання здійснюється шляхом індивідуального та фронтального усного опитування, бліц-опитування, самостійних робіт (есе. рефератів), виконання практичних (індивідуальних, групових) завдань, розв'язання тестів, кейсів. Роботи в малих групах тощо.

Критерії оцінювання поточного та підсумкового контролю

Кумулятивний метод: 50 % майбутньої підсумкової оцінки з навчальної дисципліни студент набирає методом додавання балів, одержаних ним на кожному практичному занятті. Ще 50 % майбутньої підсумкової оцінки з навчальної дисципліни студент набирає під час заліка.

Критерії оцінювання результатів навчання з навчальної дисципліни «Захист права на життя»:

• **оцінка «відмінно»** – студент повною мірою розкриває питання, винесені для опрацювання, вільно оперує поняттями і науковою термінологією, демонструє глибокі знання джерел, має власну думку щодо відповідної теми і здатний аргументовано її доводити;

• **оцінка «добре»** – загалом рівень знань студента відповідає вищевикладеному, але він припускається певних помилок при розв'язанні завдань, винесених для опрацювання, обґрунтування неточні, не наводяться обґрунтовані докази;

• **оцінка «задовільно»** – студент розкриває питання, винесені для опрацювання, у загальних рисах, розуміє їх сутність, намагається робити висновки, але при цьому припускається грубих помилок, матеріал викладає нелогічно, непослідовно;

• **оцінка «незадовільно»** – студент не може відповісти на поставлені запитання або відповідає неправильно, не розуміє сутності питань, не може зробити висновки.

Засобами оцінювання та демонстрування результатів навчання можуть бути:

- тестування;
- контрольні роботи;
- проекти (наскрізні проекти; індивідуавальні та командні проекти; дослідницько-творчі та ін.);
- аналітичні звіти;
- реферати;
- есе;
- презентації результатів виконаних завдань та досліджень;
- студентські презентації та виступи на наукових заходах;
- контрольні роботи;
- інші види індивідуальних та групових завдань.

Поточний контроль*:* здійснюється на заняттях шляхом індивідуального та фронтального усного опитування, бліц-опитування; письмових самостійних робіт (есе, рефератів, написання тематичних глосаріїв тощо); ведення термінологічного словника; виконання практичних (індивідуальних та групових) завдань; підготовки та захисту відповідних схем, таблиць, діаграм, графіків; розв'язання кейсів з практичних завдань та задач-казусів; аналізу та обґрунтування (чи заперечення) судових рішень; взаємоконтролю студентів у парах та малих групах; самоконтролю тощо.

Розподіл балів, які отримують студенти

<table>
<tr><td colspan="12">Поточне оцінювання
(аудиторна та самостійна робота)</td><td>Кількість балів (залік)</td><td>Сумарна кількість балів</td></tr>
<tr><td colspan="6">Змістовий модуль 1.</td><td colspan="6">Змістовий модуль 2.</td><td rowspan="3">50</td><td rowspan="3">100</td></tr>
<tr><td>Т1</td><td>Т2</td><td>Т3</td><td>Т4</td><td></td><td></td><td>Т5</td><td>Т6</td><td>Т7</td><td>Т8</td><td></td><td></td></tr>
<tr><td colspan="6">25</td><td colspan="6">25</td></tr>
</table>

Т1, Т2…..Т 15 теми змістових модулів

Підсумковий контроль: залік.

Оцінювання програмних результатів навчання здобувачів освіти здійснюється за шкалою європейської кредитно-трансферної системи (ECTS).

Критерієм успішного оцінювання є досягнення здобувачем вищої освіти мінімальних порогових рівнів (балів) за кожним запланованим результатом навчання.

Залік з навчальної дисципліни «Захист права на життя» складається з двох частин. 1 частина – усна відповідь здобувача на три теоретичні питання, кожне з яких оцінюється в 10 балів. 2 частина – вирішення тестових завдань з навчальної дисципліни «Захист права на життя», яке оцінюється в 20 балів.

Критерії оцінювання виконання тестових завдань

Цей блок дозволяє студентові набрати максимум 20 балів із 50-ти можливих на іспиті.
16-20 балів отримують студенти, які дали правильну відповідь на 16-20 тестових завдань.
11-15 балів отримують студенти, дали правильну відповідь на 11-15 тестових завдань.
9-10 балів отримують студенти, які дали правильну відповідь на 9-10 тестових завдань.
6-8 балів отримують студенти, які дали правильну відповідь на 6-8 тестових завдань.
0-5 балів отримують студенти, які дали правильну відповідь на 0-5 тестових завдань.

Критерії оцінювання усної відповіді

Цей блок дозволяє студентові набрати максимум 30 балів із 50-ти можливих на заліку.

Виконання теоретичного завдання потребує повної аналітичної і змістовної усної відповіді (оцінюється від 0 до 30 балів).

25-30 балів отримують студенти, які повно та ґрунтовно розкрили теоретичне питання, використавши при цьому не лише обов'язкову, а й додаткову літературу, володіють відповідною науково-правовою термінологією, вміють використовувати належним чином нормативну базу, судову практику (вітчизняну та європейську), демонструють високий рівень розвитку навичок самостійного мислення і викладення власних думок.

19-24 балів отримують студенти, які в цілому розкрили теоретичне питання, на достатньому рівні володіють відповідною науково-правовою термінологією, демонструють достатній рівень розвитку навичок самостійного мислення і викладення власних думок, однак під час усної відповіді допустили несуттєві неточності та не використали на достатньому рівні обов'язкову літературу, були непослідовними у викладі матеріалу.

12-18 балів отримують студенти, які правильно визначили сутність питання, демонструють загалом добрі знання навчального матеріалу, частково володіють відповідною науково-правовою термінологією, демонструють базовий рівень розвитку навичок самостійного мислення і викладення власних думок, проте не змогли розкрили зміст теоретичного завдання повністю, допустивши помітні помилки, неточності, не вміють робити узагальнення та висновки.

6-11 балів отримують студенти, які правильно визначили сутність питання, розкривши його лише частково, демонструють мінімальний рівень знань навчального матеріалу, низький рівень розвитку навичок самостійного мислення і викладення власних думок, володіють лише базовою науково-правовою термінологією, не орієнтуються в базових для навчального курсу нормативно-правових актах, під час усних відповідей узагальнення та висновки відсутні.

1-5 балів отримують студенти, які частково та поверхово розкрили лише окремі положення питання і допустили при цьому суттєві помилки, не засвоїли навчальний матеріал курсу, володіють лише окремими основними правовими термінами, не проявляють навичок самостійного мислення і викладення власних думок. У відповідях цілком відсутня самостійність, лише за допомогою викладача можуть сформулювати основні положення курсу.

Шкала оцінювання: національна та ЄКТС

Оцінка за національною шкалою	**Оцінка за шкалою ЄКТС**	
	Оцінка (бали)	**Пояснення за розширеною шкалою**
Відмінно	A (90-100)	Відмінно
Добре	B (80-89)	дуже добре
	C (70-79)	Добре
Задовільно	D (60-69)	Задовільно
	E (50-59)	Достатньо
Незадовільно	FX (35-49)	(незадовільно) з можливістю повторного складання
	F (1-34)	(незадовільно) з обов'язковим самостійним повторним опрацюванням освітнього компонента до перескладання

Перелік питань для самоконтролю та контролю навчальних досягнень студентів з навчальної дисципліни

Теоретичні завдання.

1. Поняття права на життя.
2. Природно-правове підґрунтя виникнення права на життя.
3. Поняття й основні ознаки права на життя.
4. Обсяг та складові права на життя.
5. Нормативне закріплення права на життя у XX – XI століттях.
6. Особливості юридичного закріплення права на життя в нормативно-правових документах XVIII – XIX століть.
7. Право на життя в універсальних міжнародних документах.
8. Право на життя в регіональних міжнародних документах.
9. Особливості зобов’язань держави щодо права на життя.
10. Характеристика позитивних обов’язків держави.
11. Специфіка негативних обов’язків держави.

12. Позитивні обов'язки держави у разі техногенних катастроф та небезпечної діяльності.
13. Захист права на життя та заборона смертної кари..
14. Співвідношення змісту права на життя та смертної кари.
15. Право на життя та смертна кара: підходи ЄСПЛ та Конституційного Суду України.
16. Заборона смертної кари та принцип невислання.
17. Винятки із правил щодо заборони позбавлення життя.
18. Правомірне обмеження права на життя.
19. Обставини, за яких позбавлення життя визнається правомірним.
20. Визначення пропорційності застосування сили, що спричинило позбавлення життя.
21. Захист будь-якої особи від незаконного насильства.
22. Право на життя та соматичні права людини.
23. Репродуктивні права людини в міжнародному й національному праві: поняття та види.
24. Штучне запліднення (in vitro), дослідження в галузі ембріології та статус ембріона.
25. Міжнародно-правові й національно-правові аспекти клонування людини.
26. Теорія і практика легалізації права на штучне переривання вагітності і право на життя.
27. Вирішення проблеми застосування евтаназії в міжнародному й національному праві.
28. Особливості захисту права на життя в Україні та світі.
29. Головні риси захисту права на життя в Україні.
30. Захист права на життя в рамках Ради Європи.
31. Міжамериканська система захисту права на життя.
32. Африканська система захисту права на життя.
33. Захист права на життя в умовах збройного конфлікту.
34. Практика ЄСПЛ щодо захисту права на життя.
35. Право на життя відповідно до ст.2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.
36. Статистика Європейського суду з прав людини по розгляду справ за ст. 2 Конвенції про захист прав людини та основоположних свобод.

Зарахування результатів неформальної освіти

При поточному контролі враховуються результати неформального навчання, здобуті на навчальній платформі HELP, що за змістом відповідають темі або окремим питанням теми навчальної дисципліни «Захист права на життя» (Asylum and Human Rights, Artificial Intelligence and Human Rights, Anti-discrimination, Human Rights in the Armed Forces, Right to Liberty and Security).

Під час зарахування результатів неформального навчання застосовується шкала оцінювання відповідно до розподілу балів за темою навчальної дисципліни (яка відображена у робочій програмі навчальної дисципліни «Захист права на життя»).

Підсумкова оцінка виставляється за умови наявності документа здобувача, що підтверджує участь у заході неформального навчання.

Зарахування результатів навчання здійснюється згідно положення «Про визнання результатів навчання, отриманих у формальній, неформальній та/або інформальній освіті у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича» URL : https://www.chnu.edu.ua/universytet/normatyvni-dokumenty/poriadok-vyznannia-u-chernivetskomu-natsionalnomu-universyteti-imeni-yuriia-fedkovycha-rezultativ-navchannia-zdobutykh-shliakhom-neformalnoi-taabo-informalnoi-osvity

Рекомендована література

Основна:

1. Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004

3. Протокол № 6 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_802
4. Протокол № 13 до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. URL : https://zakon.rada.gov.ua/go/994_180
5. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (ст. 6). URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043
6. Хартія фундаментальних прав Європейського Союзу. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_524
7. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 423 «Про затвердження Порядку надання комплексної медичної допомоги вагітній жінці під час небажаної вагітності, форм первинної облікової документації та інструкцій щодо їх заповнення». URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1095-13
8. Постанова Кабінету Міністрів України № 144 «Про реалізацію статті 281 Цивільного кодексу України». URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/144-2006-п
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) N 11-рп/99. URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99
10. Наказ Міністерства охорони здоров'я України № 179 «Про затвердження Інструкції з визначення критеріїв перинатального періоду, живонародженості та мертвонародженості, Порядку реєстрації живо народжених і мертвонароджених». URL : http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0427-06

Додаткова:

1. Бунчук О. Право на життя в умовах війни?! Юридичний факультет Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. 2022. URL: https://law.chnu.edu.ua/pravo-na-zhyttia-v-umovakh-viiny/
2. Островська Б. В. Міжнародно-правове регулювання права людини на життя в контексті біоетики: монографія. Вид. 2-ге. Київ: Норма права, 2023. 558 с.
3. Права людини та їх захист : навчальний посібник / за ред. доц. С. В. Джолоса і доц. Т. Б. Шаповал. Черкаси : Видавець О. М. Третяков, 2023. 300 с.
4. Правове регулювання темпоральних меж життя людини: матеріали засідання «круглого столу», м. Київ, 22 жовтня 2019 р. / укладач Я.О. Триньова. К., 2019. 143 с.
5. Парамонов Н. В. Право на життя: момент виникнення. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 12. С. 96–99.
6. Романів Х. Б. Жити гідно як зміст права на життя. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 7. С. 96–99.
7. Мельниченко Б., Воронецька Ю. Право людини на життя крізь призму сучасних реалій. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом. Юридичні науки*, 2024. №4 (72). С.16–20.
8. Сучасні механізми захисту прав людини: колективна монографія / М. С. Кельман, А. С. Токарська, Л. В. Ярмол, С. Б. Цебенко, А. О. Дутко. Львів : Галицька видавнича спілка, 2020. 220 с.
9. Ткач Д. Ю. Право на життя як основа правової системи та гарантія людської гідності. Правовий вимір конституційної та кримінальної юрисдикції в Україні та світі. Восьмі юридичні читання: зб. тез доп. Всеукр. щорічн. наук.-практ. дистанц. конф. (Одеса, 18 квіт. 2025 р.). Одеса : Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова, 2025. С. 79–81.
10. Усманов Ю. І. Право на життя в умовах збройних конфліктів і ситуацій насильства всередині держави : монографія. Одеса ; Київ : Фенікс, 2021. 178 с.

Інформаційні ресурси

1. Сайт Конституційного Суду України. URL : http://www.ccu.gov.ua/
2. Сайт Верховного Суду України. URL : https://supreme.court.gov.ua/supreme/

3. Сайт Верховної Ради України. URL : https://rada.gov.ua/
4. Сайт Міністерства юстиції України. URL : https://minjust.gov.ua/
5. Сайт ООН. URL : http://www.un.org
6. Сайт міжнародних договорів. URL : http://treaties.un.org/
7. Сайт Комісії міжнародного права. URL : http://www.un.org/law/ilc
8. Сайт Міжнародного Суду ООН. URL : http://www.icj-cij.org
9. Сайт Міжнародного кримінального суду. URL : http://www.icc.org
10. Європейський Суд з прав людини. URL : http://www.echr.coe.int
11. Представництво Ради Європи в Україні. URL : www.coe.kiev.ua
12. Українська Гельсінська спілка з прав людини. URL : http://helsinki.org.ua/
13. Національна бібліотека України ім. В. І. Вернадського. URL : https://www.nbuv.gov.ua/

Політика академічної доброчесності

Освітня діяльність (викладача і студента) під час вивчення навчальної Дотримання політики щодо академічної доброчесності учасниками освітнього процесу при вивченні освітнього компонента регламентовано чинними документами ЧНУ:

- «Кодекс академічної доброчесності та етики Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича» https://www.chnu.edu.ua/universytet/normatyvni-dokumenty/kodeks-akademichnoi-dobrochesnosti-ta-etyky-chernivetskoho-natsionalnoho-universytetu-imeni-yuriia-fedkovycha/

- «Положенням про виявлення та запобігання академічного плагіату у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича» https://www.chnu.edu.ua/universytet/normatyvni-dokumenty/polozhennia-pro-vyiavlennia-ta-zapobihannia-akademichnomu-plahiatu-u-chernivetskomu-natsionalnomu-universyteti-imeni-yuriia-fedkovycha/

- «Політика використання штучного інтелекту в Чернівецькому національному університету імені Юрія Федьковича» https://www.chnu.edu.ua/universytet/normatyvni-dokumenty/polityka-vykorystannia-shtuchnoho-intelektu-v-chernivetskomu-natsionalnomu-universyteti-imeni-yuriia-fedkovycha-zi-zminamy-zatverdzhenymy-vchenoiu-radoiu-chnu-imeni-yuriia-fedkovycha/

Використання здобувачами освіти інструментів штучного інтелекту (ШІ) під час виконання навчальних завдань:

- допускається за умови дотримання принципів академічної доброчесності (здобувач освіти несе відповідальність за зміст, достовірність і результати поданої роботи, а у разі використання ШІ зобов'язаний зазначити факт і спосіб його застосування);

- не допускається використання ШІ як заміни самостійного виконання завдань або з метою порушення вимог академічної доброчесності;

- додаткові обмеження чи вимоги щодо використання ШІ можуть визначатися викладачем в освітньому процесі для конкретних видів навчальної діяльності відповідно до особливостей дисципліни.